1. Hadis ve Sünnetin Anlaşılmasını Konu Edinen Geleneksel Hadis İlimleri

Hadis ve sünnetin, İslam'ın doğru anlaşılıp uygulanmasında çok önemli bir yeri vardır. Çünkü "hadis" ve "sünnet", Kur'an-ı Kerim'in hemen yanında dinin ikinci temel kaynağıdır. Tefsir usulünde, Yüce Kur'an'ın doğru anlaşılması için nasıl bazı temel ilkeler belirlendi ise hadis ilminde de metinlerin anlaşılmasına dair bazı esaslar ortaya konulmuştur.

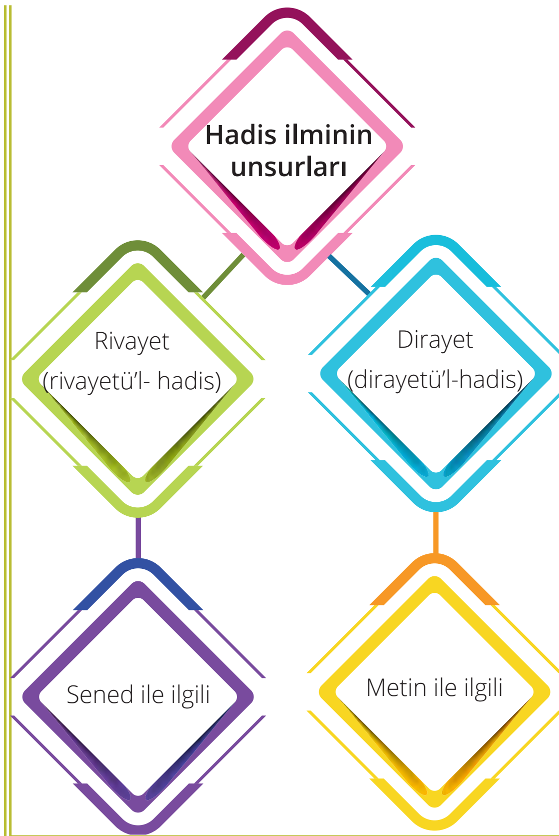
Hadis ilminin iki temel unsuru vardır. Biri, hadislerin Peygamber Efendimize ait olup olmadığının tesbit edilmesi, diğeri ise bu hadislerin doğru anlaşılıp yorumlanmasıdır. Bu iki unsurun birincisi sened ile ilgili olup **rivayet (rivayetü'l-hadis)**, ikincisi ise metin ile ilgili olup **dirayet (dirayetü'l-hadis)** ilmi adını alır.

Resullullah Muhammed

KONUŞALIM

Hadis ve sünnetin öğrenilmesi ve anlaşılmasının önemi üzerine arkadaşlarınızla konuşunuz.

BİLGİ KUTUSU

Osmanlı ilimler tarihçisi Taşköprîzâde (ö. 968/1561) şöyle der:

"Rivayetü'l-hadis ilmi, zabt ve adalet yönünden ravilerin hallerini, muttasıl ve münkatı' olması yönünden de senedin durumunu inceleyerek hadislerin Resulullah'a ulaşmasını konu edinen bir ilimdir.

Dirâyetü'l-hadis ilmi ise, Arap dilinin kurallarına ve İslam hukukunun genel ilkelerine dayanarak ve Peygamberin (s.a.v) sünnetine uygun bir şekilde, hadis lafızlarından hareketle anlam ve yorumunu araştıran bir ilimdir."

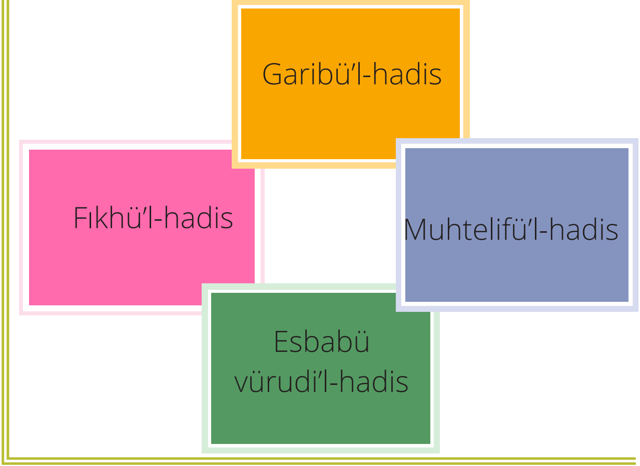
(Taşköprizâde, Miftâhu's-Sa'âde, C 2, s. 52, s.113.)

Rivayetü'l-hadis ilminde, isnad zincirleri araştırılarak hadislerin Resul-i Ekrem'e ulaşması ele alınır.

Dirayetü'l-hadis ilminde ise hadislerin özellikle doğru anlaşılması amaçlanır. Dirayetü'l-hadis ilminin başlıca kaynakları Kur'an, sünnet, siyer ve fıkıh ilmidir.

Hadis ve sünnetin doğru anlaşılmasını konu edinen başlıca ilim dallarını görelim:

Hadis ve Sünnetin Doğru Anlaşılmasını Konu Edinen Başlıca İlim Dalları

Fıkhü'l-Hadis

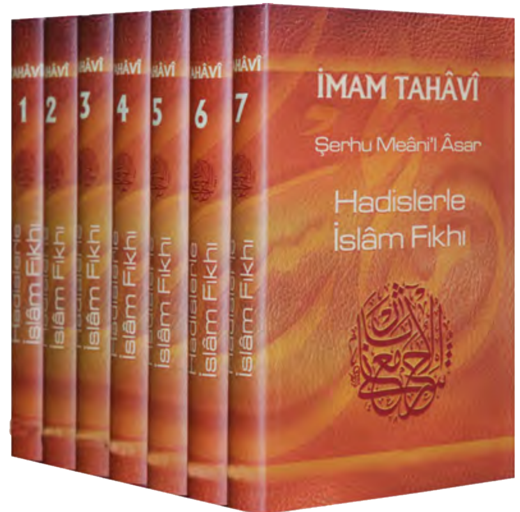
Fıkhü'l-hadis tamlamasındaki "**fıkıh**" kelimesi; sözlükte anlamak (fehim), kavramak, yetkinlik (dirâyet) gibi manalara gelir. Terim anlamı ise hadis ve sünneti doğru anlamak, gözetilen amaç ve sonuçları çıkarmak demektir. Fıkhü'l-hadis, bir hadisi sadece anlamak (fehim) değil, onun anlam zenginliğini kavrayıp amacını sezmektir. Çünkü fıkıh ile fehim arasında ince bir fark vardır. Nitekim hadis ve fıkıh âlimi Tahâvî, "Her fakih fehîmdir (anlayış sahibidir). Lakin her fehîm fakih değildir." der.

Anlayış sahibi olmak ve anlam zenginliğini fark etmek, Allah'ın bir lütfudur. Peygamber Efendimiz bu durumu *"Allah kime hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar."* hadisiyle belirtmiştir.

İlk hadis usulü yazarlarından Râmhürmüzî (ö. 360/970), hem rivayet hem de dirayet ilimlerini bilen âlimlerin üstünlüğü hakkında şöyle der:

"Hadis ile fıkıh birlikte oldukları zaman mükemmel olur, birbirinden ayrıldıkları zaman ise noksan kalır."

Bu sözden anlaşılan şudur: Muhaddis öncelikle rivayet ettiği hadisi, fakih de özellikle dirayeti, yani o hadisin taşıdığı anlamı korumayı amaçlar. Gerçekte ise bunlar birbirini tamamlayan ilimlerdir. Bir âlim hem hadis rivayet ediyor hem de hadisin fıkhını biliyorsa ortaya çıkan problemlerin çözümünde daha başarılı olur. Aynı şekilde bir fakih, ilgili hadisleri göz önünde bulundurarak konuyu ele alabiliyorsa, daha etkili olur. Nitekim Ahmed b. Hanbel bu durumu şöyle anlatır: "Eğer Şâfiî olmasaydı, fıkhü'l-hadisi tanımazdık." ve "Şâfiî gelinceye kadar biz, ehl-i rey ile karşılıklı atışıp dururduk, aramızı o düzeltti."

Ebu Ca'fer et-Tahâvî'nin (ö. 321/933) Şerhu Meânî'l-Âsâr adlı kitap nüshası, fıkhü'l-hadis alanında önemli bir kaynaktır.

İşte, bir disiplin olarak fıkhü'l-hadisten "en yüce ilim" ve "en şerefli ilim" diye söz edilmesi, bu yüzden anlamlıdır. Çünkü fıkhü'l-hadis ilminden, yani dirayetten uzak bir rivayet yöntemi, hadislerin yanlış yorumlanmasına ve gerektiği gibi anlaşılamamasına yol açar.

TARTIŞALIM

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde *"Atların alınlarında kıyamete kadar hayır vardır."* (Buhârî, Cihâd ve Siyer, 43; Müslim, İmâret, 96.) buyurmuş, Müslümanların düşmanlarına karşı at yetiştirmelerini istemiştir. Bu hadis ile Peygamber Efendimizin aslında teşvik ettiği husus, düşmana karşı sadece at beslemek değildir. Müslümanlar içinde yaşadıkları dönemde, hangi savaş vasıtaları ve donanımlara sahip olmaları gerekiyorsa o vasıtaları edinmelidirler.

Yukarıdaki hadisi yorumlayabilmek, sizce hangi ilim dalını bilmeyi gerektirmektedir?

TARTIŞALIM

Ahmed b. Hanbel'in aşağıdaki sözünü fıkhü'l-hadis'i bilmenin önemi açısından tartışınız.

"Eğer İmâm Şâfiî olmasaydı, biz fıkhü'l-hadisi tanımazdık. O gelinceye kadar biz, ehl-i rey ile karşılıklı atışıp dururduk, aramızı o düzeltti."

(Hatib Bağdâdî, el-İhticac bi'ş-Şâfiî, s. 57.)

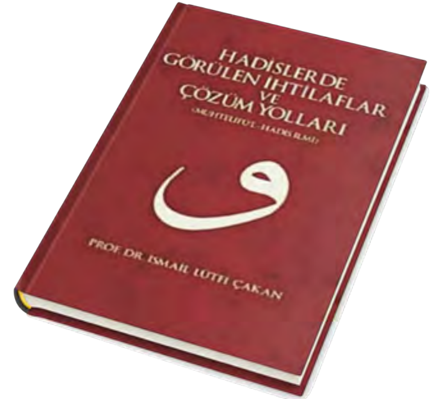
Muhtelifü'l-Hadis

Muhtelifü'l-hadis ilmi, anlam bakımından birbirine zıt görünen ancak dikkatle incelendiğinde araları uzlaştırılan ve zıtlığı giderme yolları gösterilen hadisleri inceler.

Aslında bu disiplinde, hadislerde gerçek çelişkiden değil, sadece görünüşte bir ihtilaftan söz edilebilir. Çünkü Allah'ın Elçisinin birbirine zıt veya tutarsız sözler söylemesi ve böylece çelişkiye düşmesi mümkün değildir.

Mesela Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde "*Laf taşıyan cennete giremez.*"[1] buyurmuştur.

Bir başka hadiste ise *"Allah'tan başka ilah olmadığına inanarak vefat eden kimse cennete girer."*[2] buyrulmuştur. Bu iki hadis ilk bakışta her ne kadar birbiri ile çelişiyor görünse de aslında aralarında gerçek anlamda bir çelişki yoktur. İki hadisi beraber yorumladığımızda, laf taşıyan kimselerin diğer Müslümanlarla beraber cen-

Muhtelifu'l-Hadis alanında yazılmış Türkçe bir eser.

1 Müslim, İman, 168-169.
2 Müslim, İman, 43.

nete giremeyecekleri, mutlaka günahlarının cezasını çekecekleri ancak Allah'tan başka tanrı olmadığına inanıyorlarsa eninde sonunda cennete gireceklerini anlarız. Bu yöntemle hadisleri yorumlamaya **"cem-te'lif"** denir.

Birbiriyle çelişiyor gibi görünen hadisler bazen Hz. Peygamberin peygamberliğinin farklı zamanlarına ait uygulamaları anlatıyor olabilir. Mesela, önceleri serbest olan bir uygulama daha sonra yasaklanabilmiştir. Yahut önce yasak olan bir fiil daha sonra serbest bırakılabilmiştir. Dinî ve hukûkî hükümlerin topluma yavaş yavaş, sindire sindire öğretilmesi bakımından bu değişikliklerin olması oldukça tabiidir. Mesela Peygamber Efendimiz önceleri kabirleri ziyaret etmeyi yasaklamış ancak daha sonra serbest bırakmıştı.[3] Hükümlerin zaman içinde değişmesine **"nesih"** denir.

Hadislerde nesih ile ilgili yazılmış Türkçe bir eser.

Garîbü'l-Hadis

Garîbü'l-hadis, hadis metinlerinde geçen ve az kullanıldığı için anlaşılması zor olan kelimeleri açıklayan bir ilim dalıdır. Bu ilim sayesinde hadislerde geçen nadir kelime ve kavramlara yanlış anlam yüklenmemiş olur.

Arap Yarımadasının değişik bölgelerinden gelen bedevîler, Resulullah'a İslamiyet'e dair sorular sorarlardı. Arapçayı edebî incelikleriyle bilen Peygamber Efendimiz de onlara kendi lehçeleriyle cevap verirdi. Çünkü Allah Teâlâ ona az sözle çok anlam ifade etme (cevâmiu'l-kelim) yeteneği vermişti.[4]

ARAŞTIRALIM

"Allah Teâlâ akrabalık bağına şöyle dedi: "Ne dersin, seninle bağını sürdürenle ben de bağımı sürdürsem, seninle bağını koparanla ben de bağımı koparsam, bundan memnun olur musun?" Akrabalık bağı da: "Evet" dedi."

(Buhârî, Edeb, 13; Müslim, Birr ve's-Sıla, 16.)

Bu hadis-i şerifin anlamını hadislerde mecaz kullanımı bakımından araştıralım.

Resulullah Efendimizin vefatından sonra yeni Müslümanların sayısı artınca, hadislerdeki nadir kelimeleri açıklamaya daha çok ihtiyaç duyuldu. Mesela *"Rikâzda beşte bir vardır."*[5] hadisini ele alalım. İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe ve talebeleri "rikâz" kelimesine, hem harabelerde eski milletlerden kalan define hem de yerde bulunan veya yerden çıkarılan maden anlamı vermişlerdir. Buhârî (ö. 256/869) ve İbn Hazm (ö. 456/1063) gibi âlimler ise, kelimenin anlamını sadece Cahiliye Dönemi'nin definesi ile sınırlı tutmuşlardır. Kelimeye verilen anlam değişince hadisten hareketle elde edilen fıkhî sonuçlar da değişmiştir. Demek oluyor ki hadislerin mana ve maksadının farklı anlaşılmasında ve yorumlanmasında, kelime ve kavramlara yüklenen anlamların rolü vardır.

3 Müslim, Cenâiz, 106.
4 Buhârî, İ'tisâm, 1; Müslim, Mesâcid, 7.
5 Buhârî, Zekât, 66; Müslim, Hudûd, 45.

Esbâbü Vürûdi'l-Hadis

Bu ilimde hadisin söylenmesine sebep olan olay tespit edilir. Hadisin nerede, ne zaman ve ne maksatla söylendiği araştırılır. Hadisin söylenmesine zemin hazırlayan olay ve durumun, ortam ve şartların bilinmesi hadisin doğru anlaşılmasına yardım eder. Ayrıca hadisin sebep ve hikmetinin ne olduğu, örfi, yerel veya evrensel boyut taşıyıp taşımadığı, yürürlükten kalkıp kalkmadığı (nâsih-mensûh) büyük ölçüde ortaya çıkar. Kuşkusuz sahabe nesli hadisin söylenme/vürûd sebeplerine şahit olduğundan, hadisleri anlama ve uygulama konusunda kaynak olarak öncelikle onlar dikkate alınmalıdır.

Amel-niyet ilişkisine dair hadisin söylenme/vürûd sebebine bu açıdan bakalım:

Adı bilinmeyen bir sahabi Mekke'de yaşamaktaydı. Hicret emri verilince Medine'ye gitmek isteyen Ümmü Kays adlı bir kadınla evlenmek istedi ve bu isteğini ona bildirdi. Ümmü Kays da onun bu isteğini Medine'ye hicret etmesi şartıyla kabul etti. Aslında hicreti düşünmeyen sahabi, Ümmü Kays ile evlenmek için Medine'ye hicret etti. Bu olayı öğrenen sahabiler ona Ümmü Kays için hicret eden adam anlamında "Muhâciru Ümm-i Kays" lakabını verdiler ve onun hicret sevabı kazanıp kazanmadığını konuşmaya başladılar. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) şu hadis-i şerifiyle konuya açıklık getirdi:

"Ameller, niyetlere göre değer kazanır. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kim elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa, onun hicreti hicret ettiği şeye göre değerlenir."[6]

Sünnetin kaynağı olan Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu Medine-i Münevvere'den günümüze ait bir görünüm.

Bir diğer vürûd sebebi örneği daha görelim:

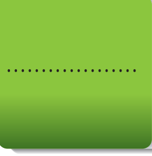
Üç sahabi Peygamber Efendimizin evine geldiler ve Müminlerin annesinden Resul-i Ekrem'in ne kadar ibadet ettiğini öğrendiler. Bunu duyunca kendi ibadetlerini azımsadılar ve daha dindar bir hayat yaşamak istediler. Onlardan biri: "Ben bütün gece namaz kılacağım." dedi. İkincisi "Ben her gün oruç tutacağım." dedi. Üçüncüsü de "Ben de hiç evlenmeyeceğim." dedi. Onların bu kararını öğrenen Resulullah kendilerini şöyle uyardı:

"Kim benim sünnetimden; dinde izlediğim hayat tarzından, yol ve yöntemden yüz çevirirse benden değildir."[7]

6 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; Müslim, İmâret, 155.
7 Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.

YAZALIM

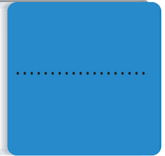
Garîbu'l Hadis

Hadislerde anlaşılması zor olan kelimeleri açıklayan bir ilim dalı

Esbabu Vurudil Hadis

Hadisin söylenme sebeplerini araştıran ilim dalı

Muhtelifu'l Hadis

Çelişkili gibi görünen hadisleri açıklayıp uzlaştıran ilim dalı

Fıkhü'l Hadis

Hadis ve sünneti doğru anlamak, gözetilen amaç ve sonuçları çıkarmak anlamındaki ilim dalı.

Yukarıdaki boşluklara ilgili ilim dalının adını yazınız.

8 Müslim, Zikir, 38.